

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-120-6-21>

АПОЛОГІЯ САМОТНОСТІ: СПРОБА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ

Малімон В. І.

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна*

Поняття «апологія» походить від кореня слова *apologos* (словесний захист, аргументоване твердження). У грецькій мові під апологією мають на увазі промову, яку обвинувачений виголошував у суді, заперечуючи висунуті проти нього звинувачення. У Платона апологія була добре продуманим виправданням на висунуті обвинувачення проти Сократа. В «Апології» Платона Сократ виправдовує висунуті проти нього звинувачення завдяки прямоті та чесності. Одноименні твори «Апологія Сократа» у Платона й у Ксенофонта є двома варіантами захисної промови Сократа. Відомі також «Апологія» Апулея (той захищався від звинувачень у чаклунстві) й апології ритора Лібанія. У класичній грецькій мові апологією визначають як «аргументовану відповідь»; «продуману відповідь» на висунуті звинувачення, як у Сократа [1].

Апологія – це твердження, в якому особа захищає те, у що сильно вірить, наприклад, спосіб життя, поведінку людини чи філософію. В цьому смислі ми і розглянемо розуміння самотності філософами різних епох, починаючи з епохи античності.

В античній філософії кожен повноправний член поліса мав обов'язок брати участь в соціальному та політичному житті громади. Поліс був єдиною і головною цінністю для громадян; тільки поліс робив людину вільною, так як тільки приналежністю до громади і служінням полісу громадянин проявляв свою свободу вибору. Тому ізольований індивід – це взагалі не людина, це або тварина, або бог. Як зазначав Аристотель: «Поняття самодостатності ми застосовуємо не до однієї людини, що веде самотнє життя, але до людини разом з батьками і дітьми, дружиною і взагалі всіма близькими і співгромадянами, оскільки людина – за природою [істота] суспільна» [2, с. 63].

Самотність з'являється як неминучий супутник прагнення до мудрості. Греки вважали, що індивід лише на самоті може стикатися з істиною і ставати здатним досягти спокою і гармонії.

Зокрема, Платон пише про самотність в діалозі «Федон» [7, с. 33]. Цей діалог є справжнім шедевром античної думки. Говорячи про смерть Сократа, Платон позначає її як красиву смерть, яка виступає як взірць для наслідування. «Бо щасливі ті, хто може померти без докорів сумління і плачу в священній самотності, в якій йдуть з життя солдати – символ хоробрості – і мудреці» [7, с. 15]. Сократ зберігає гідність, приймаючи неминучість долі і, ізолюючи себе від світу, від інших, перш за все, ізолює свою душу. Платон розвиває ідею про первинність життєвого вибору по відношенню до теоретичного змісту філософських доктрин. Це проявляється в тому, що, як зазначає Платон, «не боячись смерті, душа філософа прагне втекти і залишитися наодинці з собою» [7, с. 16].

Натомість за уявленнями філософа Аристотеля самотність суперечить самій природі людини, будучи для неї не благом і не ознакою вищої мудрості. Залишитися наодинці для Аристотеля означає відірватися від природи, і мудрець Діогена для Аристотеля – зовсім не мудрець, а «недолудина», бо «безглуздо також робити блаженного одинаком» [2, с. 259].

Суттєвий внесок у дослідження проблеми самотності зробили римські філософи-стоїки Сенека та Марк Аврелій. Життя людини, на думку Сенеки, наповнюється смыслом лише тоді, коли воно реалізується в соціальному середовищі, причому за умови, що ця людина буде певною мірою віддавати себе іншому. Натомість, самотність, з позиції мислителя, знецінює всі індивідуальні (матеріальні, духовні) надбання. Загалом, самотність Сенека розглядає як таку, що не властива людській природі. Натомість Марк Аврелій наголошував, що для людини властиве усамітнення, бути наодинці з власним внутрішнім світом з метою саморозвитку й самовдосконалення та глибшого самопізнання [3, с. 11–12].

Пізніше апологія самотності перейшла в німецьку класичну філософію та філософію екзистенціалізму.

Зокрема, німецький філософ Ф. Ніцше підкреслював, що «людина не повинна боятися самої себе, а навпаки, мусить залишатися наодинці, аби краще зрозуміти себе, свій внутрішній світ, духовно збагатитися». Проте, на переконання філософа, «помилкова любов до себе та страх самотності перешкоджають людині бути наодинці і ставати на шлях розвитку, бо самотність має бути однією з умов самовдосконалення». Як зазначав мислитель: «стан самотності є тотожним стану свободи і

наданий людині для духовного розвитку, самовдосконалення та самопізнання, усвідомлення сутності індивідуального та колективного життя» [6, с. 281].

Екзистенціалісти вбачали витoki самотності в самій природі людини, тому що кожна людина унікальна і неповторна, її неможливо до кінця зрозуміти іншій людині, і тому з самого народження людина є «приреченою» на самотність. Найбільш відомими представниками цієї теорії були Сьорен К'єркегор, Микола Бердяєв, Мартін Бубер, Мартін Гайдеггер, Жан-Поль Сартр.

Самотність для Сьорена К'єркегора, зокрема, – це замкнутий світ внутрішньої самосвідомості людини, світ, в який не може ввійти жодна інша людина, тільки Бог.

Поки людина живе в обмеженому, затишному просторі, вона не відчуває почуття самотності. Як тільки вона відчуває, що живе у Всесвіті, до неї неминуче приходять відчуття самотності і покинутості.

Здійснюючи апологію самотності і відзначаючи, що на певній стадії воно може мати позитивний сенс і виступати моментом самосвідомості особистості і початку духовного зростання, філософ Микола Бердяєв підкреслює, що мова в даному випадку йде про самотність відносно. Вона стає основною проблемою Я, хворобою, яка може і повинна бути подолана за допомогою спілкування з Ти (трансценденції Я до Ти). Самотність долається в глибині людського існування через набуття духовності, через зміцнення особистості, через любов до Бога [4].

Людина може бути соціальною, але самотньою. І найбільш болісною є самотність в суспільстві, хоча життя в суспільстві має величезне значення для долі Я і є фактом його внутрішнього існування. Вічний конфлікт між Я і об'єктами світу, неминучість об'єктивації, що створює безособовий світ, зумовлюють драматичний характер усвідомлення самотності. З одного боку, людина має священне право на самотність, з іншого – вона страждає від своєї самотності. Особливу напругу цей процес знаходить на життєвому шляху філософа [8].

На думку М. Хайдеггера, стан самотності допомагає людині досягнути власну самість і замислитися про екзистенційні проблеми власного буття. Поринаючи у стан самотності, людина перебуває наодинці із собою, відчужується від зовнішнього світу, спрямовує власну свідомість до Бога.

Сучасний дослідник Ларс Свендсен зауважує, що хоча «самотня людина не може «заповнити себе собою», бо її «я» розщеплене і фрагментарне, однак, самотність – це той простір, де можна і знайти себе, «зібрати», де людина має змогу наблизитися до себе і Бога ... Така здатність є ознакою зрілості». Тому, з точки зору

екзистенціалізму, усвідомлення людиною своєї екзистенційної самотності або окремоті є показником її духовної глибини [9, с. 29].

За допомогою самотності, як зазначає сучасний дослідник Даніел Матеев, можна «оцінити свою «самість», визначити своє місце в житті. Свою індивідуальність, своє «власне обличчя» можна побачити, лише абстрагуючись від нальоту чужої індивідуальності, від тих якостей, які індивід набуває під впливом навколишнього середовища, якостей, аж ніяк не властивих йому» [5, с. 83].

Отже, апологети самотності відзначають, в першу чергу, позитивні сторони самотності, такі як створення можливостей для особистісного зростання, самостійності, ініціативності, накопичення емоційного та екзистенційного капіталу, здатність знаходити душевну гармонію і бути в балансі у взаємодії з собою та навколишнім середовищем. Звертається також увага на формування духовного стержня особистості, креативності, життєвої мудрості. В умовах ноосферної цивілізації XXI століття самотність постає як невід'ємна умова поступу людського духу, система захисту від моральної деградації та нігілізму.

Література:

1. Апология. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Апология>.
2. Аристотель. Никомачова етика. Аристотель. *Сочинения* : в 4-х. т. / Пер. с древнегр.; общ. ред. А.И. Доватура. М. : Мысль, 1983. Т. 4. С. 53–294.
3. Башманівська Я.В. Самотність людини в умовах глобалізації. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Житомир, 2015. 195 с.
4. Бердяев Н.А. Я и мир объектов : опыт философии одиночества и общения. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_russkaja/nikolaj_berdjaev_ja_i_mir_obektov_opyt_filosofii_odinochestva_i_obshhenija_1934/15-1-0-1631.
5. Матеев Д.А. Феномен одиночества и проблема нарушения коммуникации. Монография. Новосибирск : СИБ-ПРИНТ, 2012. 183 с.
6. Ницше Ф. Утренняя заря : Мысли о моральных предрассудках. Москва : Академический проект, 2008. 334 с.
7. Платон. Федон. Платон. *Сочинения* : в 2 т. Т. 2. Серия : Философское наследие. М. : Мысль, 1999. 528 с.
8. Полякова И.А. Апология одиночества в философской автобиографии Н.А. Бердяева. URL: https://www.gramota.net/articles/issn_1997-292X_2011_8-2_47.pdf.